

Ministerul Educației și Cercetării
Universitatea Națională de Muzică din București

Teză de doctorat

Repertoriul pentru duo pianistic
în impresionismul și neoclasicismul francez

- R E Z U M A T -

Autor:

Drd. Puiu M. Antonia-Beatris

Conducător de doctorat:

Prof.univ.dr.dr.h.c. Dan Dediu-Sandu

- 2020 -

REZUMAT

Înainte de a prezenta structura acestei lucrări, doresc să menționez calea mea personală pianistică și concertistică. În paginile acestea am vrut să pun atenția pe experiența mea personală care este și motivul real care m-a determinat să fac această cercetare. În afară de unele noțiuni istorico-biografice ale compozitorilor și o scurtă analiză muzicală-formală a pieselor analizate, însoțită de schematizarea categoriilor estetice-stilistice, nu am intrat în amănunt în aceste argumente care, pentru cine dorește, se pot aprofunda și găsi în enciclopedii, dicționare sau internet.

Scopul acestei lucrări este acela de a încerca să contribuie în mod concret la difuzia și la cunoașterea formației de duo pianistic. Un *duo* care este tot timpul prezent în lucrările compozitorilor, dar care are un *nu știu ce* despre care nu se cunoaște prea mult, care nu se ascultă prea des și despre care nu se scrie cu spor... Această cercetare vrea să fie un omagiu personal pentru această formație, căreia m-am dedicat de mai mult de treizeci de ani și de care iubesc infinitul potențial pe care îl oferă.

Încep să cânt la pian la vârsta de patru ani. În duo de pian (la patru mâini) cu sora mea geamănă, pianista Laura Puiu, la șase ani. La șapte ani să cânt în concerte publice și să fac Concursuri. La zece ani să cânt și în duo pianistic la două pianе. La șaptesprezece ani să predau studenților de la Conservator (acela din Milano) care aveau nevoie să își rezolve problemele de pianistică pentru a reuși să cânte piesele care le studiau (din păcate era o modă atunci ca și acum să ai tendonită ca să se demonstreze cât de mult se studiase... rău!). Cred că sa născut așa pasiunea de a rezolva nenumăratele probleme pianistice care orice piesă, de la cea mai simplă la acelea reținute mai complexe, conține. Mama mea poetă și scriitoare, care iubește tot cece este artă, literatură și muzică, cumpără o pianină Zimmermann și mă face să studiez la celebrul Liceu de Artă "George Enescu" din București (după cinci ani, un alt pian de concert Bechstein o să intre în casă, lăsat la noi de către Profesoara din acea vreme, Mihaela Calomfirescu, mutată în Germania). Tatăl meu îl văd rar pentru că este adesea plecat și mama trebuie să muncească. Când ea nu este acasă am toată pentru mine o librărie cu peste trei mii de volume, *pick-up*-ul cu muzica lui Bach, Mozart, Beethoven, Chopin, Caikovski, Gershwin, culori și plastilină. Acestea sunt jucăriile mele, toate adunate/colectate în spațiul unui apartament cu două camere la al nouălea etaj al uneia dintre acele blocuri mari și numeroase tipice Europei de Est. Studiarea pianului este văzută ca *noutatea* familiei noastre,

care face lucruri nebune în privința artei! Având în vedere constrângerile financiare, nimeni nu putea înțelege cum o mamă poate cheltui o avere pentru a cumpăra o pianină (pentru că nu exista închirierea), în loc să cumpere necesități de bază. Îmi amintesc de diminețile petrecute la școală, dar am puține amintiri ale momentelor petrecute făcând temele, care desigur nu au lipsit.

Studiul pianului începe imediat cu intensitatea pregătirii profesionale și în puțini ani pregătirea mea devine foarte bună, promițând mari rezultate în domeniul concertistic internațional. Moștenesc gustul artistic și estetic de la mama, de la obiceiul de a asculta muzică pe pick-up, pentru că radioul nu era (cu ritualul său de a gestiona discurile), de la colecția de timbre (care avea și ea ritualul ei de gestiune a timbrelor), de la cinema (care, când eram mică, vedeam foarte rar) și, mai ales, de la concertele și recitalurile marilor muzicieni pe care îi văd și îi aud în mod regulat. Concertele culminează cu programarea obișnuită duminica dimineața la Ateneul Român din București, mai întâi, și la Teatrul *Manzoni* și *Sala Verdi* a Conservatorului din Milano, apoi. De asemenea și datorită acestor momente a fost cultivată sămânța pasiunii muzicale, prezența sa în viața mea și indispensabilitatea ei în viața de zi cu zi. În realitate, aș spune că sa cultivat gustul pentru frumusețe, pe care tot simt că îl am ca dar înnăscut.

După Revoluția din 1989, mama mea mă face să continui studiile la Conservatorul din Milano, datorită Bursei câștigate într-un Concurs Internațional în Italia cu câțiva ani înainte. În Italia am absolvit mai întâi în duo pianistic la prestigioasa Academie Pianistică Internațională din Imola, și apoi în pian solist la Conservatorul din Milano, studiate în același timp (!) și, în timp ce înregistrez și primul meu CD (cu opera integrală a lui Johannes Brahms pentru două pianе).

Diferitele aspecte ale pianisticii, precum și acelea referitoare la pozițiile corecte pe instrument, le-am abordat de la începutul studiilor cu mare dedicație și studiu enorm, fără a privi vreodată ceasul nici acasă, nici la Școală (asta pentru anii trăiți la București). Școala pianistică română reținută, împreună cu aceea rusească și americană, cea mai bună în lume, mi-a dat o bază foarte solidă și o imprimare foarte solidă. Pe lângă aceasta s-au adăugat Școlile pianistice italo-franceză și rusească-germană, pe care le-am cunoscut și le-am aplicat în Italia. Dacă mâinile nu merg, nu ai libertatea de a face ceea ce vrei *pe* și *cu* claviatura!

Cântatul în public este un alt mare test care, în timp, s-a schimbat continuu, traversând diferite moduri de a trăi această experiență. Inconfortul de a se expune în fața unui public a

fost anticipat și depășit prin regularitatea de a cânta în public și prin atenția care au avut-o primii mei Maeștri obișnuindu-mă să fac această experiență. Îmi amintesc diferite perioade prin care am trecut, în care mi-am impus să experimentez noutăți și să îndrăznesc pe scenă, obținând mari satisfacții care mi-au permis să intru în noi faze interpretative, o dată cu maturarea artistică și personală.

Am avut numeroși Maeștri (mă refer la aceia din Conservator: trei în România, cinci în Italia), nu toți demni de acest titlu, dar apreciind calitățile fiecăruia. Alexandru Dumitrescu, cu care studiez cinci ani, Oana Velcovici, cu care studiez puține luni (dar intense), Carlo Levi Minzi și Pier Narciso Masi. Acestea sunt numele care m-au determinat să-mi dau tot ce e mai bun la pian. De obicei, în curriculum-ul meu, adaug pianiștii și muzicienii pe care îi consider Maeștri mei artistici, modele sau idolele mele, de la care am învățat mult și care m-au inspirat și încurajat în greaua stradă concertistică: Evgenij Kissin, Georges Cziffra, Glenn Gould, Kristjan Järvi (dirijor), Stefano Bollani și încă Lilya Zilberstein, Martha Argerich, Fazil Say, Katia și Marielle Labèque, pe care am onoarea de ai avea alături, de asemenea, ca aleși prieteni. Apoi au fost și mari Maeștri cu care m-am confruntat sau pentru care am cântat, printre ei Paul Badura Skoda, Franco Scala, Konstantin Bogino, Sergio Calligaris, Piotr Lachert, Grigori Sokolov.

Alegerea de a mă perfecționa și de a cânta în duo de pian a fost foarte naturală. Este un lucru pe care l-am făcut totdeauna! Și nimic nu se apropie de faptul că a cânta împreună îmi dă multă bucurie. Infinitele posibilități sonore a pianului, când se cântă la patru mâini, și a celor două pianе și libertatea care o am pe claviatură sunt nerezistibile!

Lucrul acestei cercetări sa concentrat asupra aprofundării perioadei istorice care merge de la ultimii ani din 1800 până la primii din 1900 și în particular la curente artistice ale Impresionismului și Neoclasicismului francez. Compozitorii care reprezintă aceste curente sunt și aceia care m-au însoțit în studiul și cariera mea concertistică: Claude Debussy, Maurice Ravel, Francis Poulenc și Darius Milhaud. A descoperi și a cânta opera completă a lui Claude Debussy, a lui Maurice Ravel și aceea a lui Francis Poulenc a fost tot timpul de mare inspirație pentru mine, de când eram mică. Satie, Milhaud, Fauré, Jean-Fracoix, Richard Galliano s-au adaugat în timp. Ceeace ma fascinat mereu în privința gândirii franceze este prospețimea, imprevizibilitatea, ironia subtilă, inteligența acută, dar și profundele introspecții și forța expresivă pe care o conține în lucrările sale. O muzică care, în ciuda indicațiilor agogice detaliate ale compozitorilor, lasă atâta libertate interpretului! Pianistica franceză este

o adevărată încercare pentru un pianist și, precum amintesc în timpul MasterClasselor care le susțin, nu este pentru toți! Pentru că este foarte exigentă. Este capricioasă și schimbătoare și pretinde o pregătire pianistică și o sensibilitate artistică extraordinare. Și încă, un gust rafinat și o eleganță aristocratică alăturate de calități și mai rare precum extravaganța și ireverența.

Cercetarea aceasta pornește de la încadrarea generică a perioadei istorice și a celor două curente artistice, până la încadrarea mai detaliată a lucrărilor muzicale franceze pentru duo pianistic și a celor care le-au creat (compozitorii). Ajungând și până la aprofundarea structurii muzicale și formale și la rezolvarea problemelor pianistice și de interpretare identificate în fiecare piesă. Se propune o scurtă privire asupra Franței la acea vreme, care în anii aceia trăiește perioada sa de aur cu *La Belle Époque*. Un secol în care asistăm la saltul impresionant pe care civilizația îl face odată cu progresul în fiecare sector. Efectele provocate asupra vieții umane deschid noi orizonturi neexplorate și nelimitate (începe atunci cursa pentru comunicarea în masă datorită invențiilor precum telefonul, calculatorul, televizorul, satelitul...). Capitala franceză, Paris, devine centrul cultural și intelectual european unde fermentul continuu al ideilor, experimentelor și invențiilor duce la apariția de noi moduri de a gândi și de a interpreta realitatea. Publicul se entuziasmează cu virtuozitatea instrumentală *alla Paganini* asociată cu o linie melodică intensă și o nouă pianistică care oferă imagini neobișnuite cu referiri la est și la peisaje naturaliste fascinante. Exotismul orchestrelor javaneze, formulele modale, elementele folclorice ale țărilor din est și ale altor continente sunt unele dintre elementele care au mare succes. Pianul, cu Debussy, devine o paletă de culori care *duce departe* în descrieri sugestive, reinventând modul de a cânta printr-o nouă posibilitate de *a auzi* și de *a vedea* muzica.

Din cele două curente artistice subliniem caracteristicile, diversitățile și afinitățile lor, de asemenea, cu scheme de rezumat foarte detaliate, care pot fi de folos pentru cine se ocupă de aceste subiecte. Genialii compozitori francezi, Claude Debussy și Maurice Ravel pentru Impresionism și Francis Poulenc și Darius Milhaud pentru Neoclasicism, toți pianiști, au lăsat o moștenire pianistică impresionantă, în special duo-ului de pian. Ca reprezentanți ale curentelor artistice franceze, prezentăm filozofia și estetica muzicală a lor, precum și procedurile pianistice și predispozițiile tehnice. Impresionismul alege o melodie mai eterică și o expresie mai nedeterminată, ceea ce duce la afișarea gândurilor efemere care încântă, delicate și evazive la fel ca lumina soarelui, care nu poate fi capturată decât o clipă. Se preferă miniaturile componistice, care *lucrează* sunetul într-un mod inovator, propunând *Valsul*

romantique, Mazurca, Claire de Lune, Menuet-ul, precum și unele lucrări ale lui Fauré (*Nocturne, Preludii, Barcarole, Impromptues* -în românește?-). Neoclasicismul, pe de altă parte, va reveni la contururi bine definite, la o expresie energetică cu ritmuri înțepătoare și culori intense.

Ca lucrări reprezentative care atestă estetica muzicală franceză din acea vreme, au fost favorizate unele capodopere muzicale de stil și caracter diferit, nu fără un efort considerabil în alegerea lor. Considerate un test important pentru orice duo de pian adevărat, și indispensabile pentru repertoriul concertistic, aceste lucrări, compuse atât pentru formația de patru mâini, cât și pentru aceea de două pianе sunt: cele *Șase epigrafe antice* de Claude Debussy, suita *Ma mère l'Oye* de Maurice Ravel, *Concertul* pentru două pianе și orchestră în *re minor* a lui Francis Poulenc în versiunea originală și puțin cunoscută pentru două pianе solo realizată chiar de compozitor, și suita *Scaramouche* op. 165b a lui Darius Milhaud pentru două pianе. Lucrări extraordinare care au făcut istoria duo-ului de pian, fiecare fiind o capodoperă a pianisticii, a composisticii, a esteticii și a gustului.

Interpretez aceste piese de o viață. Îmi amintesc că suita *Ma mère l'Oye* de Ravel, am studiat-o cu primul meu maestru de duo pianistic, Profesoara Mariella Ghiron de la Conservatorul din Milano, pianista geamănă care, cu sora sa (Profesoară și ea la Conservatorul din Veneția), călătorise în toată lumea cântând în formația de duo pianistic. Este datorită ei și acestei piese că am cunoscut pe cele care vor deveni o inspirație infinită și o referință artistică și muzicală sigură pentru mine: surorile franceze Katia și Marielle Labèque. Unul dintre cei mai importanți duo pianistici din totdeauna, neegalat pentru cantitatea repertoriului și a înregistrărilor, pentru durata duo-ului în sine, pentru originalitate și pentru inovație.

Din acel moment (eram o fetiță), le-am urmat mereu. De îndată ce puteam, alergam să le ascult și să le văd din nou și, de fiecare dată, să mă reîncarc, încercând să-mi îmbunătățesc pianistica mai mult și mai mult. De-a lungul anilor am dezvoltat dorința de a putea cânta pentru ele într-o zi... până când nu ascultă CD-ul meu care le încântă pentru energia, sunetul și interpretarea pe care îl are, apreciindu-l foarte mult. Și până în ziua în care sunt contactată de responsabilul organizator al festivalului *Pianoscope* de la Beauvais-Paris care mă invită să cânt la ediția din 2017, din care Katia și Marielle au direcția artistică. Ele sunt acelea care fac o selecție de duo de pian, invitându-i la Festivalul *lor* (cinci în total), inclusiv duo-ul meu. Și tocmai în acele zile de neuitat voi avea ocazia să cânt pentru ele, în condiții foarte neașteptate:

după concertul lor de încheiere a festivalului, Katia și Marielle ne cheamă pe scenă pentru a face Bis-ul final, o surprinză, așa cum le place! Las să se imagineze emoția pe care am simțit-o în acel moment, precum și la recitalul la două pianе susținut cu două zile în urmă (în cadrul Festivalului), pe care îl rețin unul dintre cei mai importanți din cariera mea. Implicarea lor directă în această cercetare, cu câteva reflecții asupra duo-ului de pian și asupra pieselor analizate, este pentru mine o sursă de mare onoare și o încurajare enormă. De-a lungul timpului s-au adăugat și alte duo-uri de pian consacrate, fiecare cu detaliile sale, care m-au intrigat, precum gemenele Pekinel, cărora le admir simbioza și claritatea interpretativă, cu poziția lor neobișnuită a pianelor, în care nu se văd, dar se simt... și, mai recent, cuplul Andersson & Roe, care aduce noutăți interesante în repertoriul pentru duo de pian, datorită transcrierilor foarte valide de piese de toate genurile, ajungând până la pop și rock și făcând video-uri captivante. Pe lângă contribuția duo-ului Labèque, sunt implicate în această lucrare și alte duo-uri pianistice de calbru internațional precum: surorile gemene franceze Lafitte și duo-urile menționate mai sus Pekinel și Andersson & Roe. Pianisti din ziua de astăzi care contribuie la scrierea noii istorie a duo-ului de pian.

Un alt subiect care m-a încântat, a fost descoperirea în timpul acestei cercetări a unor înregistrări de la începutul anilor 1900, în care compozitorii propuși în această lucrare cântă piesele analizate. Este o ocazie rară aceea de a-i asculta datorită acestor înregistrări ale vremii: documente istorico-artistice cu o valoare inestimabilă, care sunt ușor disponibile pe internet. Este foarte emoționant și un privilegiu imens a putea accesa la aceste înregistrări, care sunt adevărate lecții preluate direct *de la sursă*: pianistica lor, cu toate nuanțele, gândirea lor detaliată asupra interpretării (alegeri agogice, dinamice, de tușeu, de pedalizare etc.), estetica lor muzicală, aspectele referitoare la componistică și la perioada specifică, influențele care au lăsat o amprentă în lucrările lor și câteva detalii cu privire la momentul creării a pieselor analizate. De la perioada artistică și personală în care au compus lucrările, la ce i-a determinat să compună și detaliile asupra gestației lor până la prima audiție publică, reducând la minimum informațiile bibliografice.

O atenție deosebită a fost acordată pianisticii fiecărei piese analizate, atât părților individuale, cât și de ansamblu. Asta deoarece, pentru un duo pianistic profesional, compatibilitatea pianistilor este indispensabilă și din punct de vedere a virtuozității, așa cum este explicat în concluziile finale. Diferitele probleme legate de pianistica lucrărilor aprofundate sunt: alegerea digitației, pasajele cu note apropiate și în scări paralele, în arpegii,

în acorduri și în duble terțe, cvarte sau cvinte, *glissando*-uri, trile, înflorituri, note repetate, sincronul între mai multe linii melodice (voci) de cântat numai cu o mână, sincronul între cele două mâini, deplasări mici și mari pe claviatură și așa mai departe. La aceste problematice cu referință la virtuozitate, se adaugă și aspectele expresive precum: mișcările lente și rapide, tehnica *legato*-ului, *staccato*-ului, *portato*-ului, scriitura în *hemiola* și dinamicile expresive precum *crescendo*-ul, *diminuendo*-ul, toate nuanțele care pornesc de la *pianississimo* (*ppp*) până la *fortississimo* (*fff*), accentele. Și continuând, redarea unei agogici extrem de complexă în care *accelerando*-urile și *rallentando*-urile, *scomparendo*-urile și modificările de viteză sunt solicitate în mod continuu de către compozitor. De asemenea sa pus atenția asupra unor sugestii concrete cu privire la o interpretare excelentă prin precauții precum utilizarea *poignet*-ului (cu mișcări elastice verticale și orizontale sau, mai rar, cu fermitate), articulația degetelor (de la aceea minimă, la aceea totală), căderea mâinii pe claviatură, utilizarea greutatea mâinii, a antebrațului și a brațului pentru a obține un sunet omogen și mereu controlat. Atenția extremă pentru pedalizarea cerută în special în piesele lui Debussy și a lui Ravel: diferite tehnici pentru pedala din dreapta (de rezonanță): de la schimbarea ei totală, la aceea medie sau abia atinsă, la aceea stabilă care nu are nevoie de schimb (exploatează corpul de rezonanță al instrumentului cu o presiune minimă și constantă). Aceleași tehnici de apăsare a pedalei sunt valabile și pentru pedala din stânga, care, dacă este utilizată cu inteligență, poate face într-adevăr diferența.

Înainte de concluzii sa făcut o reflecție originală referitoare la aspectul creativ al interpretării, alegând pentru fiecare piesă analizată (și fiecare mișcare a lor), una sau mai multe caracteristici estetice. O sugestie către o interpretare estetică care îi poate ajuta pe pianiști să aprofundeze și mai mult textul muzical, alăturând la fiecare piesă altele a aceluiși compozitor sau de alți compozitori, în care pot găsi o inspirație interpretativă. Și dacă un singur cuvânt este suficient pentru a încadra o categorie estetică, creând o relație între piesa de interpretat și sensibilitatea interpretului, ceea ce amintesc în MasterClass-urile mele poate fi util: *Cânti cum gândești*. Iar dacă gândul merge în direcția corectă, muzica care se creează ajunge fără filtre la cei care o primesc.

Concluziile aprofundează unele aspecte referitoare unui duo de pian profesionist. De la o scurtă mențiune istorică a muzicii de cameră, care evidențiază diferența dintre un duo de diferite instrumente și un duo de pian, până la necesitățile interpretului indispensabile pentru a pregăti cel mai bine și a reda muzica pe care o interpretează, la pedalizare și la diferitele

tehnici pianistice care pot fi aplicate, la coordonarea spațiului când se cântă la patru mâini, la atenția posturală pe care cântatul la patru mâini o impune pianiștilor, la cântatul *cu* sau *fără* partitură (deranjează așa de mult partitura pusă pe pupitru?), la diferitele tipuri de duo pianistice care există astăzi, nu toate autentice, până la o mențiune asupra poziției celor două pianе și caracteristicile acestora.

În concluzie, la întrebarea scriitorului și criticul muzical Dieter Hildebrandt: *Există ceva mai electrizant decât un pian de concert pe o scenă?*

Răspuns este: *Da. Două pianе!*